

Koraljka Crnković

Nepoznati mitovi poznatih lokaliteta Klasične Grčke

»...Τοῦ δ'ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων, βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων...«
 »...i Feb Apolon ga čuje te u srcu ljut s visina Olimpijskih side...«

MNOGO SMO PUTA posjetili Grčku, neprestano se vraćajući na najpoznatije antičke lokalitete. Svi su oni postali širokoj publici poznati po mitovima koji se navode u većini turističkih vodiča. Ipak, na ovim se prostorima dogodilo mnogo više događaja koje se može pronaći samo u stručnoj literaturi i rijetko ih tko ondje pripovjeda.

Ovo putovanje povest će nas helenskim svijetom do njihovih tajni, da postanemo svjesni mjesta bliskih ovom našem svijetu, vrativši se daleko, u vrijeme kad su »bogovi hodali po zemlji«.

Krenemo li u Grčku brodom iz Venecije ili Ankone, prvo nam je odredište Patras, antički Patrae, danas poznat pod imenom Patra. Iako danas služi uglavnom kao prolazna luka prema svim odredištima, već ovdje započinje naše mitološko putovanje.

U Patrasu je djelovalo glasovito Demetrino proročište u kojemu je božica proricala sudbinu bolesnika.¹

Vrhovi Olimpa

¹ Proročište Demetre u Patrasu, koje je Pauzanija smatrao vrlo važnim, nalazilo se na izvoru koji postoji i danas izvan crkve sv. Andreasa. U antici je to mjesto bilo okruženo svetim gajem. Vjernici su morali u vodu uroniti ogledalo zavezano konopcem. Zatim bi, pomolivši se božici, zapalili tamjan u njezinu čast, a u ogledalu bi se pojavio lik bilo živa, bilo mrtva bolesnika.

Uobičajeno, putovanje po Grčkoj počinje s Peloponeza, kronološki najstarijih lokaliteta, a najprije se posjećuje **Mikena**.

Mikenu je nakon zamjene kraljevstva sa stricem Megapentom, osnovao i utvrdio Perzej, te je uz pomoć Kiklopa učinio prijestolnicom svojega kraljevstva. Sa svojom suprugom Andromedom Perzej je dobio sinove Alkeja, Stenela, Helija, Mestora, Elektriona i kćer Gorgofonu. Kad je nastupio pogodan trenutak, Atena pretvori Andromedu i Posejdona u zvijezde, a Posejdon im kasnije pridruži i Kefeja i Kasiopu.²

Ovo je mjesto glasovito po krvavim događajima vezanim uz Atrejev rod. No ipak, mi nećemo govoriti o njima, već ćemo se prisjetiti nekih manje poznatih mitova vezanih upravo uz ovaj lokalitet.

U šumi podno Mikene Zeus pošalje Herma da mu dovede natrag ljubljenu Iju, koju je Hera pretvorila u kravu te ju predala na čuvanje vječno budnom stookome Argu. Njega Herma ga uspava zvucima aulosa, te ga ubije kamenom. Zbog toga Herma također nazivaju »Argeifontes« (Ubojica Arga). Oči svoga vjernog slugu Hera stavi na paunov rep.³

S Mikenom se povezuje i druga Zeusova ljubavna avantura. Onamo se na Herin nalog uputila boginja poroda Ilitija, da ubrza rođenje Euristeja, sina Stenela i Nikipe, kako bi mogao on, umjesto Herakla, zavladatai Mikenom i Tirintom. Nekoliko mjeseci nakon sjedinjena s Alkmenom u liku Amfitriona, Zeus se zakune Heri da će Mikenom zavladatai prvo dijete koje se rodi kao Perzejev nasljednik. Naravno, tada je bio siguran da će taj nasljednik biti Heraklo, plod njegove ljubavi s Alkmenom. Na Herin nalog, Ilitija dođe u Mikenu kako bi ubrzala rođenje Euristeja, a potom u Tebu kako bi usporila rođenje Herakla. Tako je na svijet prvi došao sedmomjesečni sin Stenela i Nikipe.⁴

Zidine Mikene još su uvijek umrljane krvlju rodoskrvuća što je zatrlo čitav Atrejev rod. Manje je poznato međutim da se u Mikenskoj palači Orestu, još uvijek okaljano krvlju svojih žrtava šest dana nakon ubojstva prikazao njegov ujak i teško ga optužio za ubojstvo majke. Narod osuđuje Pilada, Elektru i Oresta na samoubojstvo, uz olakotnu okolnost da ostanu u rukama sudbine. Sud je odlučio da prije njih treba biti smaknuta Helena, kao odgovorna za sve zločine. Kao zalog za ispunjenje presude, narod uzme Hermionu kao taoca, no u ključnom trenutku u pomoć priskoči Apolon te razriješi sukob šaljući Oresta u progonstvo. Nakon što se oslobodio napada Erinija, Orest se vraća u Mikenu i ženi Hermionom, te s njom dobiva sina Tisamena, a svome vjernom prijatelju Piladu daje Elektrinu ruku. Kad je Menelaj umro, Lakedemonjani priznaju Oresta za zakonita nasljednika, a nakon iznenadne smrti kralja Kilaraba, koji nije imao nasljednike, Orest nasljeđuje i plodonosnu dolinu Arga. Kad se već osjećao veoma starim, proročište Delfa mu savjetuje da se povuče u Arkadiju.

Samo nekoliko kilometara udaljen od Mikene, nalazi se **Tirint**, druga važna prijestolnica mikenskoga doba. Iako se Tirint redovito samo prijeđe na putu prema ili iz

² Neki autori kažu da se prvorodeni sin Perzeja i Andromede zvao Perz te da je rođen u Etiopiji, prije njihova povratka u Grčku. Perz je odrastao kod svoga djeda Kefeja te je tako nakon njegove smrti naslijedio tron i postao vođom Perzijanaca.

³ Apolodor II, 1.3; *Orfičke himne* XXVIII, 3; Ovidije *Metamorfoze* I, 677 i dalje; Higin *Priče* 145; Lukijan *Razgovori bogova* VII

⁴ Apolodor II, 4.5 i 8; Homer *Ilijada* VIII, 119; Diodor Sicilski IV, 10; Hesiod *Štit* I, 35 i dalje.

Mikene, bilo bi značajno ondje se zaustaviti. Zidine podigli su sedmorica Gasterohira, Kiklopa koji su pratili Preta, sina Abanta i Aglaje, na putu u Likiju.⁵

Ovo je mjesto obilježio i Heraklo. On je ovdje, u drugom nastupu ludila, ubio Ifita iz Ehalije, bacivši ga sa zidina. Nakon Heraklove svađe s kraljem Euritom, Autoklet, Hermov sin, ukrade nekoliko goveda iz kraljeva stada, a za krađu optuži Herakla. Vjerujući u njegovu nevinost, Ifit dođe u Tirint razgovarati s Heraklom, no on ga u ponovnom nastupu ludila baci sa zidina grada.

Put nastavljamo prema obali, do **Nauplija**, gradića poznatog kao prva prijestolnica suvremene Grčke. Grad potječe još iz feničkoga doba, a ime je dobio prema Naupliju, sinu Posejdona i Amimone, koji je pod svjetlom Velike medvjedice otkrio pomorsku vještinu. Ondje su se bježeći iz Troje zaustavili Menelaj i Helena i saznali za tragične događaje u Mikeni.

Iz Nauplija nas put vodi prema **Epidauru**. Tišina mračne šume Titija često je prekidana kricima tragičkih drama. Epidaur se smatra rodnim mjestom Asklepija. Nakon strastvene ljubavi s Apolonom na jezeru Bebi, mlada Koronida, prateći svoga oca Flegiju na jednom njegovu putovanju na Peloponez, dolazi u Epidaur. Kad je stigao trenutak poroda, Koronida rodi dijete i ostavi ga na susjednoj planini Mirtiju.⁶

Ostavljajući mikenske zidine i mračne tajne Epidaura, s Peloponeza krećemo prema Atici, na kratko se zaustavljajući na **Istmu** – grad što da je obilježio »najlukaviji od ljudi«, Sizif. On je ondje pronašao tijelo malog Melikerta, sina Ine i Atamanta pokopao ga i u njegovu čast ustanovio Istarske igre.⁷

Na ovome je mjestu okončana i pustolovina Argonauta. Po završetku svoga pohoda, Jazon se ovdje usidri, posvetivši brod Posejdonu. Svi su se Argonauti vratili u svoju domovinu, a Jazon se s Medejom nastani u Korintu. Nakon strašnog Medejinog zločina, Jazon se vrati u mir Istarskih obala, gdje ubrzo umre od smrtonosne rane što mu je zadao dio jarbola s vlastita broda.⁸

Ako se i ne zaustavimo u Korintu, svakako se ondje treba podsjetiti na neke događaje. **Korintom**, gradom poznatim i pod imenom Efira, vladao je Sizif, Eolov sin, poznat kao »najgrešnji čovjek«. Oženivši se Meropom, Sizif je imao sina Glauka, koji je pak bio otac poznata junaka Belerofonta. Budući da je svakoga dana gubio neke životinje

⁵ Jednooki giganti Kiklopi prvi se put pojavljuju u mitologiji kao sinovi Urana i Geje, s imenima Arg, Bront i Sterop, a povezuje ih se s vatrom i posjedovanjem metala. Oni su za Zeusa izumili munju i grom, da bi sami postali žrtve Apolonove strijele. Ostali kiklopi, poput Polifema, bijahu pastiri različitog podrijetla. Podrijetlom iz Likije, nazivali su se Gasterohiri ili rjeđe Enhirgasteri, a ime su dobili jer su hranu pribavljali vlastitim rukama. (Pauzanija II, 16.5 i 25.8; VII, 25.6; Apolodor II, 2.1; Hesiod *Teogonija* 142 i dalje)

⁶ Među izvorima nalazimo na različite podatke mjestu Asklepijeva rođenja i imenu njegove majke. Pojedini autori govore o Arsinoji, kćeri Leukipa iz Mesenije, a drugi pak o Koronidi, kćeri Tesalca Figeja. Kao mjesto rođenja navode se Mesenija, Lakerija i Epidaur. Najpoznatije svetište za štovanje Asklepija nalazilo se u Epidauru, no ono nije bilo jedino. Mnogo starija i veoma važna svetišta bila su ono u Triki (koje mnogi smatraju i najstarijim), Lebeni i Kosu. U Maloj Aziji, također po uzoru na epidaursko svetište, bila su svetišta u Pergamu, Smirni i Kireniji.

⁷ Suprotno ostalim izvorima, posvećenje čuvenih Istmijskih Plutarh pripisuje Tezeju, nakon što je u Epidauru ubio razbojnika Sinisa. Noćne svetkovine koje su se održavale u Istmu u Melikertovu čast, kasnije su zamijenjene nekim drugim igrama, sve dok 581. pr. Kr. nisu ustanovljene kao dvogodišnje igre, koje se održavaju svake druge i četvrte godine Olimpijade, a u povijesti su postale poznate kao Istarske igre.

(Pauzanija I, 44.8; II, 1.3; Apolodor III, 4.3; Higin *Priče* 2; (Plutarh *Tezej* 25.6)

⁸ Euripid *Medeja* 1386 i dalje; Sholijast Euripida *Medeja* 1386; Diodor Sicilski IV, 55

iz svoga stada, Sizif posumnja na susjeda Autolika, no bojao ga se javno optužiti jer je ovaj imao Hermov dar – sposobnost da promijeni lik svega što bi ukrao. Kako bi dokazao njegovu krivnju, Sizif označi kopita svojih životinja i javno optuži kradljivca. Ni to mu međutim nije bilo dovoljno, pa, dok je Autolik bio na sudu, otme njegovu kćer Antikleju, buduću Laertovu suprugu.⁹

U Apolonovu hramu u Korintu posvećene su frule Silena Marsije, kojega je Apolon oderao za kaznu što se pokušao nadmetati s njim u glazbi. Marsija jednoga dana u šumi u Frigiji pronade frule koje je Atena izradila od jelenjih rogova. No budući da bi joj se svaki put kad bi svirala u njih izobličilo lice, Atena ih prokune. Silen je, ushićen zbog nalaza, u pratnji božice Kibeale putovao Frigijom, svojim sviranjem izazivajući divljenje u ljudi. Izazvan takvom drskošću, Apolon izazove Marsiju na glazbeni dvoboj pred Muzama, što ovaj odmah prihvati. Obojica se slože da poraženi mora biti na usluzi pobjedniku. Budući da je dvoboj bio neriješen, Apolon počne svirati držeći svoju liru naopako, te to isto zatraži i od Marsije. Tako je Silen izgubio dvoboj, a Apolon ga živa odere i kožu mu objesi na omoriku pokraj izvora rijeke koja se od tada naziva njegovim imenom.¹⁰

Apolon se još jedanput upustio u glazbeni dvoboj, ovoga puta protiv Pana, na gori Tmol u Lidiji. Apolon pobijedi i u tom natjecanju, no taj se put božanski pobjednik nije okrutno ponio prema protivniku, već je kaznio je samo frigijskoga kralja Midu, pretvorivši mu uši u magareće, jer se dvoumio u proglašenju pobjednika.

Napuštajući Istam, prometna nas vreva vraća u stvarnost, neumitno upozoravajući da se približavamo milijunskoj prijestolnici. Već nekoliko kilometara pred ulaskom u grad ukazuje se **Akropola** moćno prizivajući vrijeme kad su ondje obitavali bogovi. Na Akropoli i započinjemo naš razgled **Atene**.

Atenska akropola

⁹ Prema mišljenju nekih autora, Antikleja je Odiseja rodila Sizifu, a ne Laertu, te se zbog toga Odisej katkada naziva »Sizifov sin«. Drugi Sizifov »griješ« bio je i to što je optužio Zeusa da je oteo djevojku Eginu, koja je nakon nestanka nazvana Afeja (Nevidljiva). Po njoj je kasnije nazvan otok na kojemu se otmica dogodila. (Homer *Ilijada* VI, 152 i dalje; Leksikon Suda, v. *Sizif*; Apolodor I, 9.3; Pauzanija II, 1.1; Higin *Priče* 101)

¹⁰ Dok su Marsijine su frule posvećene u Apolonovu hramu u Korintu, koža mu je čuvana kao relikvija u frigijskom gradu Keleni. (Pauzanija II, 7.9; Apolodor I, 4.2; Filostrat *Slike* I, 20.1; Libanije *Pripreme* II, 20; Ovidije *Metamorfoze* 382 i dalje, Higin *Priče* 165)

Najstarija priča vezuje se uz **Erehtejon**, gdje je prema predaji kralj Kekrop, čovjek-zmija što ga je rodila Geja, presudio u natjecanju Posejdona i Atene za zaštitu grada Atene. Nakon vjenčanja s Aglauirom, kćeri Akteja, prvoga kralja toga područja, Kekrop Atiku naziva Kekropija. S Aglauirom je Kekrop imao tri kćeri: Aglauru, Hersu i Pandrosu, i jednog sina, Erisihona, koji je umro još kao dijete. Kekrop je prema predaji pravedno vladao: Atiku je podijelio na dvanaest dema, ljudske je žrtve zamijenio žrtvovanjima žitnih pogača, te je prvi priznao Zeusa ocem svih bogova.¹¹

Pred Kekropa su uskoro stigli Atena i Posejdon radi poznata nadmetanja tko će postati zaštitnikom grada Atene. Posejdon na Akropoli udari o tlo svojim trozubom i na tomu mjestu nastane izvor morske vode, a Atena među kamenjem posadi maslinu. Zeus naloži olimpskim bogovima da razriješe njihov sukob, te grad prepusti Ateni. Posejdon u bijesu čitavu dolinu Atike potopi morskom vodom.¹²

Uskoro će ovo mjesto obilježiti tragična smrt Kekropovih kćeri. Atena povjeri Hefestu da joj iskuje oružje, a on, izluđen od Posejdona, povjeruje da će mu božica zauzvrat dati svoju ljubav. Uzbudeni Hefest ispusti spermiju na njezino bedro, no Atena se zgađena obriše svežnjem vune i baci ga na tlo. Na tome se mjestu rodi Erihtonije, dijete sa zmijskim donjim dijelom tijela. Atena ga u jednoj košarici odnese kralju Kekropu i naloži njegovoj kćeri Pandrosi da se brine za nj. Pandrosine dvije sestre, Aglaura i Ersa prekše zabranu i otvore košaru pa ugledavši dijete – čudovište, polude i bace se sa zidina Akropole. Atena u bijesu baci na dolinu Atike golemu stijenu koju je pripremila za učvršćenje Akropole, te tako nastane brdo Likabet. Atena tako odluči sama ot hraniti Erihtonija u svom svetištu. Kad je odrastao, Erihtonije svrgava s vlasti Amfiktiona i preuzima kraljevstvo te osniva Panatenejsku svetkovinu.¹³

Također je poznato da je Dedal, sin Eupalama i Alipe, najglasovitiji atenski izumitelj, zaslijepljen zavišću sa zidina Akropole bacio svojeg nećaka Tala. Mladić je bio naučnik kod strica, no njegova je nadarenost – izum kompasa i lončarskog kola – postala opasnom za slavu njegova učitelja. Otkrivši da je Tal, po uzoru na zmijsko zubalo, izumio metalna kliješta, Dedal ga na prijevaru odvede visoko na Akropolu i baci ga u provaliju. Atena koja se dugo divila mladićevim sposobnostima, ga pretvori u jarebicu. Prema odluci suda Areopaga, Dedal se odmetne na Kretu.¹⁴

¹¹ Pauzanija I, 18.2, 24.7 i 27.2; Apolodor III, 14.6; Homer *Ilijada* II, 547; Eratosten *Pretvorbe u zvijezda* 13; Euripid *Ion* 20 i dalje i 226 i dalje; Higin *Priče* 166; *Astronomski spjev* II, 13; Ovidije *Metamorfoze* II, 553 i dalje

¹² Veza Atene i Erehtejona spominje se već u Homera. Erehtejonova je skupina osnovana da bi ogradila Posejdonov izvor s morskom vodom i Atenu svetu maslinu, koja raste unutar malenog prostora koji se naziva Pandrosij. Vergilije međutim i njegovi nasljednici ne spominju morsku vodu, već govore kako je Posejdon doveo konja – zbog povezanosti Posejdona s konjem, ali vjerojatno i zbog motiva konja kao božanskog dara. U jednom izdanju Varona, prema sv. Augustinu, donose presudu sami stanovnici Atene. U tom su glasovanju svi muškarcima dali glas Posejdonu, dok su žene glasovale za Atenu. Pobjeda božice s jednim glasom više razljuti Posejdona te on poplavi Atiku morskom vodom. Zbog toga Atenjani oduzimaju ženama pravo glasa i uvode zabranu davanja imena prema majci.

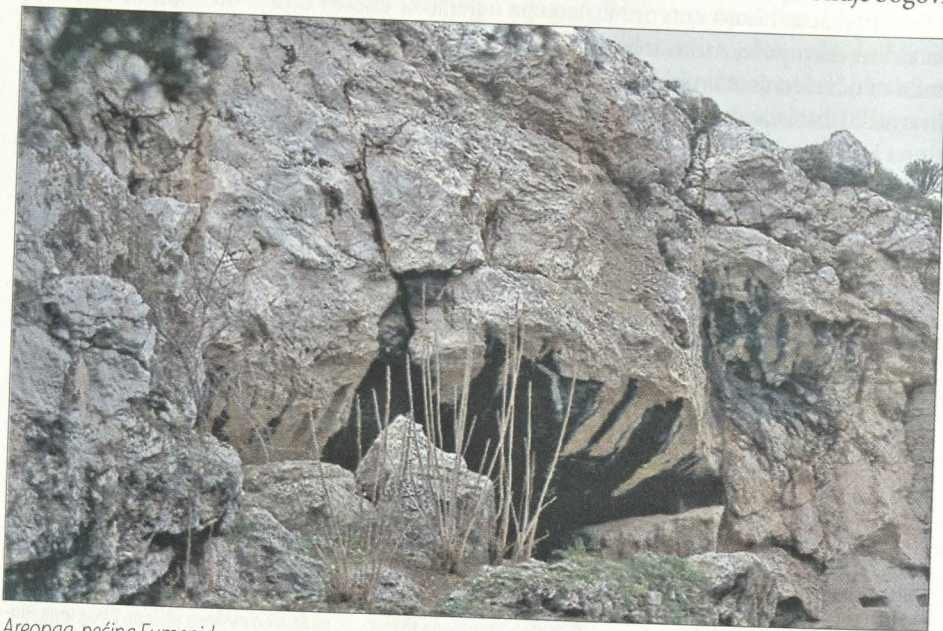
¹³ Na Akropoli se obavljala svetkovina pod imenom »areforija« – nošenje tajne, koja je vjerojatna bila povezana sa kršenjem Atenine zabrane. Za vrijeme takve noćne svečanosti dvije bi djevice posvećene Ateni silazile u podzemnu prostoriju prenoseći povjereni im tajni predmet, a iznosile bi drugi, jednako tako tajan. Panatenejske su se svečanosti odžvale svake četiri godine u mjesecu Hekatombionu (krajem srpnja), a inačica mita koju spominje Plutarh objašnjava početak šovanja Tezeja. (Pauzanija I, 18.2, 24.7 i 27.2; Apolodor III, 14.6; Homer *Ilijada* II, 547; Eratosten *Pretvorbe u zvijezda* 13; Euripid *Ion* 20 i dalje i 226 i dalje; Higin *Priče* 166)

¹⁴ Postoje različita izdanja mita o Dedalovu podrijetlu. Sva se izdanja slažu da je Dedal potjecao iz porodice Erehteja.

Podno Atenske akropole, nalazila se Apolonova pećina. U tami te pećine je Apolon obljubio Kreuzu, kćer kralja Erehteja, a iz te se veze rodio Jon – praotac Jonjana. Kreuzu ostavi novorođeno dijete u košari, a Apolon ga uzme i odnese u Delfe gdje ga othrani. Kreuzu se uskoro uda za Ksuta, sina Helena i nimfe Orside. Kako nisu mogli imati djece, oni krenu po savjet u proročište. Proročište im kaže neka posvoje prvo dijete koje im se nađe na putu. Mladi par na putu naiđu na svećenicu koja je nosila Jona. Poslušavši savjet proročanstva, oni ga preuzmu, a svećenica im preda dijete u onoj istoj košari u kojoj je dijete ostavljeno. Kreuzu tada shvati da je posvojila vlastita sina.¹⁵

Sa SI zidina Akropole, vide se ostaci Hrama Zeusa Olimpijskog. Prema predaji je s toga je mjesta Deukalion promatrao kako se povlače posljednji tragovi bujice. Tu će u blizini Gejina svetišta, Deukalion kasnije podići hram Olimpijskog Zeusa, u čijim će temeljima biti i sam pokopan nakon smrti. Njegov je sin Helen dao ime svim svojim potomcima.¹⁶

Podno Akropole uzdiže se tzv. Aresovo brdo – **Areopag** – mjesto na kojemu je Atena, nakon Orestova suđenja, osnovala sud gdje će se suditi za krvne zločine. Unatoč izjednačenim glasovima, Atena presudi u korist optuženika. Zahvalan što je konačno proglašen nevinim, Orest na tome mjestu posveti boginji žrtvenik i nazove je »Ἀρεΐα« (Aresova). Naziv »Areopag« ili »Aresovo brdo« potječe od vremena kad su ondje bogovi

Areopag, pećina Eumenida

¹⁵ Mitografi Apolonu pripisuju očinstvo i neke druge djece, no ti mitovi nisu jako poznati. Među njima su i Dor, Laodok, Polipet, Milet, Amfis i Aristej, svi, poput Jona, heroji osnivači. S Muzom Talijom, Apolon je dobio takozvane koribante, svećenike Reje ili Kibebe. Najpoznatiji Apolonov sin međutim bijaše Asklepije, bog liječništva.

¹⁶ Pauzanija ne spominje izričito da je Deukalion tu pokopan. Ipak navodi kako se u pukotinu, kroz koju se povukla voda, svake godine kao žrtva prinosiso krčag žita i meda. (Pauzanija I, 18.7 – 9; Strabon IX, 4.2; Apolodor I, 7.3)

sudili Aresu zbog ubojstva Posejdonova sina Halirotija. Moguće je da postoje neke veze toga naziva s podzemnim božanstvima – Erinijama, koje su stanovale u špilji na tome brdu i ubojice kažnjavale progonstvom. Prema Eshilovu svjedočanstvu, Erinije su se nazivale i »Are« (božice Prokletstva), a kasnije, budući da su bile i milostive, Eumenide (Blage). Sud Areopaga, odgovoran za suđenje za ubojstva, sazivao se svakog mjeseca po tri noći, od kojih je svaka bila posvećena jednoj Eumenidi. Oni koji bi bili proglašeni nevinima, u svetoj bi pećini, Eumenidama prinosili kao žrtvu po jednu crnu životinju. Premda se čini da je mitsko podrijetlo naziva toga brežuljka povezano sa suđenjem Aresu za ubojstvo Halirotija, ipak je moguće da se naziv »Areopag« povezuje s Erinijama, koje su se prema Eshilu nazivale »Ἀρεΐα« (Božice prokletstva).¹⁷

Nedaleko od Areopaga, nalazi se **Pniks**, gdje je Tezej je mnogo godina prije oteo Amazonku Antiopu iz njezine daleke zemlje. U toj se borbi, uz ostale, borio i Heraklo obavljajući svoj jedanaesti zadatak. Kako bi se osvetili za otmicu Antiopu, Amazonke osnuju jaku vojsku i napadnu Atiku. Atenjani su više od tri mjeseca pokušavali iz utvrda Muzejona (svetišta Muza) i Pniksa odbiti napade Amazonki s Aresova brežuljka. Pred sam kraj bitke, jedna je strijela hrabre Moldapije usmrtila Antiopu koja se, budući da je bila zaljubljena u Tezeja, borila na strani Atenjana. Tezej ubije Moldapiju koju kao neprijatelja pokopaše izvan zidina grada. Mnogo godina kasnije, Tezej se oženi Arijadninom sestrom Fedrom, a iz straha od moguće zavisti svojih budućih nasljednika, pošalje Antiopina sina Hipolita u svoj rodni Trezen.¹⁸

Napuštajući Atenu krećemo prema posljednjoj dionici našega puta po klasičnoj Grčkoj, Delfima. To je ujedno i najdulja dionica i imamo se vremena spokojno prepustiti povijesti. Kod oznake za mjesto *Thiva* s autoputa se spuštamo na staru cestu koja vodi prema Delfima. Na tome ćemo se mjesto naravno prisjetiti priče o Edipu i njegove kobne svade s Lajem. Ipak, vratimo se daleko u prošlost i prisjetimo se manje poznatih mitova vezanih za ovo mjesto.

Praotac **Tebe** [ngr. Thiva] bijaše Kadmo kojega je ovamo dovela krava što ju je slijedio iz Delfa. Iznemogla od dugog lutanja ona se ovdje zaustavi. Slijedeći proročanstvo, Kadmo odluči na tome mjestu osnovati grad *Kadmiju*, a zemlju nazove *Beotija* (Βοιωτία, *Zemlja krave*). Prema Ateninu nalogu posije zmajevu zube iz koje se rode ljudi koje on nazove Spartancima. Nakon osam godina službe, Kadmo se oženi Afroditi i Aresovom kćeri Harmonijom. Kako bi prisustvovali svadbi, bogovi su tada po prvi put napustili Olimp. Mladenci su od njih dobili mnogo darova: Demetra i Jasion poklonili su im žito, Hermo liru, Elektra ih je uputila u misterije Velikih Bogova, no zasigurno najljepši od svih darova bio je plašt što ga je Hefest poklonio Harmoniji kako bi zasjala nevjerovatnom ljepotom i božanskom veličinom. Afrodita i Atena poklone Harmoniji ogrlicu koju je Europa dobila na dar od Zeusa. Kraljevski je par imao petero djece: Autoniju, Inu, Agavu, Semelu i Polidora.

¹⁷ Eshil *Eumenide* 417; Pauzanija I, 28.5

¹⁸ Mnogo različitih izdanja mitova o Amazonkama. Najviše detalja međutim pruža nam Plutarhov u Tezejevoj biografiji. U nekim se pak izdanjima Antiopa naziva Melanipa ili Hipolita. Također se spominju i različiti okolnosti oko njezine otmice, te se navodi da su ju ubili Atenjani, pa čak i sam Tezej na svome vjenčanju s Fedrom.

Humak Amfiona i Zeta

Sam grad su osnovali Amfion i Zet, sinovi Zeusa i Antiope. Iz osvete, što su dugo godina mučili njihovu majku, natjeravši je da izloži blizance na Kiteronu oni ubiju kralja Lika i njegovu ženu Dirku, zavežavši ju za bika da je raskomada. Izvor u koji su bacili njezine ostatke nazvan njezinim imenom – Dirkin izvor. Potom podignu zidine i donji dio grada povežu s akropolom koju je u davni podigao Kadmo. Priča se da je, dok je Zet nosio kamene blokove, Amfion svirao na liri što mu je poklonio Hermo, a kamenje se, uz zvukove glazbe, samo slagalo. Amfion se kasnije oženi Niobom i dobije 12 djece. Od poznata se pokolja Niobine djece na obližnjem Kiteronu spasila samo Melibeja. Vidjevši leševe svoje braće, ona od strave požuti, zbog čega ju nazvana Hlorida. Hlorida se kasnije uda za Neleja, kralja Pila. Na taj naj događaj i danas podsjeća grobni humak Amfiona i Zeta u Tebi.¹⁹

Ovdje ne možemo izostaviti mit o Dionizu, dobro poznat, ali mit koji je obilježio Tebu, a na neki način i čitav ljudski rod. Inačica mita prema kojoj je Dioniz sin Zeusa i beotske princeze Semele bez sumnje je imala najveću važnost u helenističko doba, ali i kasnije. Ipak postoje mnoga starija svjedočanstva koja Dioniza prikazuju kao sina nekih božanstava što se povezuju sa zemljom i plodnošću, kao što su Demetra, Ija, Dionia ili pak Perzefona, zbog čega se Dioniz često naziva »sinom dviju majki«.²⁰

Teba bijaše i rodno mjesto Herakla, sina Zeusa i Alkmene, određenog da bogove i smrtnike spasi od propasti. Želeći osvojiti Alkmenu, kćer mikenskog kralja Elektriona, Zeus dolazi u Tebu u liku samoga Amfitriona, Alkmenina muža. Produljivši trajanje

jedne noći u tri, on obljubi Alkmenu ne otkrivajući joj svoj pravi lik. Alkmene rodi dva sina, Herakla, rođena od božanskog sjemena, i Ifikla, Amfitrionov plod, samo jednu noć mlađeg od svoga brata. Uvjeren da će se Heraklo prvi roditi, nekoliko mjeseci nakon njegova sjedinjenja s Alkmenom, Zeus se zakune Heri da će sljedeći Perzejev potomak vladati Mikenom. Budući da niti kao bog nije mogao povući svoju riječ, Hera pošalje Ilitiju, boginju poroda, u Mikenu, kako bi ubrzala rođenje Euristeja, sedmomjesečne bebe Stenela i Nikipe. Ilitija se potom vrati u Tebu, te sjedne prekrivenih nogu na zidine megarona, kako bi otežala Alkmenin porod. Mlada se Alkmene mučila u porođajnim mukama, sve dok nije došla Atena liku babice. Ona krikne i tako prestraši Ilitiju koja skoči, a u tome trenu se rodi mali Heraklo. U strahu od Here Alkmene ostavi dijete u ravnicu Heraklij, izvan zidina grada.

Prema očevim uputama, Atena odvede Heru onamo, i pretvarajući se da je slučajno našla djetesce, stane je preklinjati da ga podoji da ne umre. Ne sluteći prijevaru Hera pristane, približi dijete svojim grudima, no maleni Heraklo počne tako snažno sisati da ga božica odbaci na tlo. Ipak, tek što je kušao Herino mlijeko, on već postade besmrtnan. Shvativši muževljevu prevaru, Hera na smrt zamrzi dijete.²¹

Na istome je mjestu Heraklo nedugo nakon svog rođenja rukama zadavio dvije zmije koje je Hera poslala u njegovu kolijevku. Od toga prvog pothvata, umjesto dotadašnjeg imena »Alkejević«, dječak je nazvan »Heraklo« (Ηρακλῆς – »Herina slava«), jer je slavu stekao upravo zbog Herine božanske snage. Prema jednomu drugom izdanju mita, Amfitrion je sam stavio zmije u djetetovu kolijevku kako bi otkrio koje je od dvoje djece Zeusov sin.²²

Na putu prema Delfima uskoro ćemo ugledati čak i u proljeće snijegom pokrivene vrhove Parnasa. Nakon sudbinske poplave, na tim se vrhuncima zaustavila lađa Deukaliona i Pire. Tu na vrhu brda oni zahvale Zeusu Spasitelju, Koričkim nimfama i božici

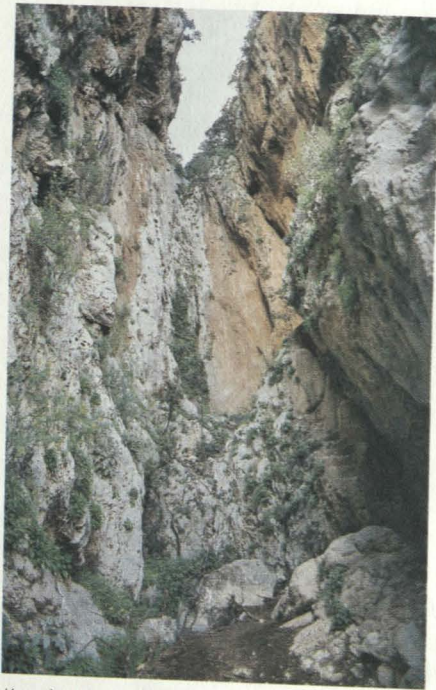
Ulaz u Ilitijinu pećinu

¹⁹ Neki autori smatraju da je Hermo odveo Herakla na Olimp gdje ga je sam Zeus položio Heri na prsa dok je spavala, da ga podoji. Iz mlijeka koje je kapnulo iz Herinih prsiju dok je odmicala Herakla nastala je Galaksija. (Diodor Sicilski IV, 9.6; Pauzanija IX, 25.2; Sholijast Likofrona Aleksandra 1327 (Eratosten Pretvorbe u zvijezde 44; Higgin Astronomski spjev II, 43))

²² U vezi s imenom »Heraklo«, Apolodor kaže da mu ga je nadjenula Pitija u Delfima. Druga važna informacija o Heraklovu djetinjstvu jest da je služio kao »Dafnofor« (Noslač lovora) u hramu Apolona Ismena. Ta se čast dodjeljivala na godinu dana snažnom mladiću plemenita roda. Mladičeva visina od četiri lakta i jedne stope odgovara visini od 2.07 metra. (Apolodor II, 4.9; Teokrit *Idile* XXIC, 104; Diodor Sicilski III, 67.2; Pauzanija IX, 29.9)

¹⁹ Apolodor III, 5.5; Pauzanija IX, 25.3; Apolonije Rodanin I, 735 i 741

²⁰ Grci su štovanje Dioniza prihvatili preko tebanske inačice mita, prema kojoj je Dioniz Zeusov sin, a Zeus mu kasnije daje mjesto na Olimpu, što bi se moglo ocijeniti kao mitski odjek prelaska štovanja Dioniza u grčku službenu vjeru. (Hesiod *Teogonija* 941; Apolodor III, 4.3; Diodor Sicilski IV, 2.2 – 3 i V, 52.2; Euripid *Bakhe* 1 – 10; 88 – 104; 242 – 245; 286 – 293 i 523 – 529; Ovidije *Metamorfoze* III, 273 – 298; Higgin *Priče* 167 i 179; Pauzanija IX, 12.3 – 4; *Orfičke himne* XXX, 7; XLIV, 3; XLVIII, 1; L, 1 i LII, 10; *Homerske himne* I, 1; Filostrat *Slike* I, 14; Elije Aristid 28.28; Herodot II, 146)

Kastalijski izvor

Temidi. Božje proročanstvo im poruči da prekrivene glave počnu iza sebe bacati kosti svoje majke, da bi se ponovno stvorilo čovječanstvo. Oni shvate da proročanstvo njihovom majkom smatra Majku zemlju, te počnu bacati kamenje. Iz tog je kamenja izrastao novi narod – »λαός«, a naziv vuče podrijetlo od riječi λαός, tj. kamen.²³

Deukalionov unuk Dor, najmlađi sin Helena i nimfe Otreide, ovdje je osnovao prvu dorsku zajednicu. Od svoga oca on preuzima doline središnje Grčke (Dorida), a njegova starija braća Ksut i Eol naslijede doline Peloponeza i Teaslije. Nasljednici Dora kasnije su došli na Kretu preko njegova sina Tektama, čiji se narod ondje doselio nakon Eoljana i Pelazga. Tektam uzima za ženu kćer Kreteja, i s njom dobije znamenitoga sina Asteriona. On se kasnije ženi Europom, a Zeusove sinove Minosa, Radamanta i Sarpedona odgoji kao vlastitu djecu.

Prije nego bi ušli u svetište ili u prostor za žrtvovanje radi savjetovanja proročišta ili neke druge svete liturgije, Delfijski svećenici i Pitija bi radi pročišćenja odlazili na **Kastalijski izvor**.

U podnožju budućeg Apolonova hrama uzdizalo se Gejino svetište s istoimenim izvorom. U blizini svetišta Apolon ubije svetog Gejinog zmaja Pitona, ogriješivši se tako prema boginji. Ona zatraži od Zeusa da kazni sina, te mu on naloži da ode u dolinu Tempa kako bi se očistio od grijeha. Na mjestu ubojstva Apolon osniva svetište, a znak sjećanja na zmaja, ustanovljuje Pitijske igre i postavlja proročicu Pitiju. Od svih inačica mita, jedina je sigurna ona o prenošenju proročišta s božanstva na božanstvo. Pauzanija, u kojeg nalazimo najdetaljnije navode, kaže da je proročište u davnnini pripadalo Geji i Posejdonu te da ga je ona kasnije predala Temidi, koja ga je pak poklonila Apolonu. Posejdon bi isto tako prenio svoj dio svetišta na Apolona, u zamjenu za grad Kalauriju.²⁴

U Delfima se nalazilo i mjesto na kojemu se čuvao kamen koji je Kron, progutao umjesto novorođena Zeusa. Taj se sveti kamen nalazio iza Neoptolemovog svetišta, koje je Zeus odredio da stoji kao spomen budućim generacijama.

Iz svetišta se pruža pogled na duboku dolinu Tempa.

²³ Pojedina izdanja navode da se lada zaustavila na planinama Otris, Atos ili pak Etni, a mjestom na kojemu su Deukalion i Pira primili Tetidinu poruku, smatraju rijeku Kefis. Ipak, najvjerojatnije se radi o Parnasu, jer se ondje nalazilo Temidino proročište, a na vrhu Parnasa su neki preživjeli iz poplave osnovali grad.

²⁴ Apolodor, Eshil, Euripid i Orfičke himne slažu se s Pauzanijom da je proročište u davnnini pripadalo Temidi. Diodor Sicilski navodi također da se glagol »τημοστέδων« kojim se označuje dodjela zakona i naloga od Apolona, dovodi u vezu s Temidom, budući da je ona bila titanka koja je uvela proročanske djelatnosti.

Došavši u **Tempe**, Apolon se zagleda u mladu Dafne, kćer Geje i riječnog boga Peneja. Želeći pobjeći nasrtljivom Apolonu, ona se pomoli ocu da ju protvori u grm lovorara. Neutješni Apolon posveti lovor kao svoje stablo, a od njegova granja uz rijeku Peneju u podnožju Delfa izgradi svoj prvi hram. Od tada se onamo uvijek vraćao ovjenčan lovorovim vijencem. U znak sjećanja, lovorovim se vijencem ovjenčavaju pobjednici Pitijskih igara.²⁵

Rijetko se spominje da je u dolini Tempa umrla Euridika. Lutajući po dolini, ona susretne pčelara Aristeja i uplašena pokuša pobjeći, ali je u bijegu ugrize zmija i ona umre. Ne znajući za Euridikinu tragičnu smrt, Aristej primijeti da mu ugibaju pčele, te se za savjet obrati svojoj majci Kirena, koja je stanovala u dubinama Peneja u palači nimfa. Ona mu savjetuje da pomoć zatraži u starca Proteja, jer bi samo on svojim proročkim umijećem mogao otkriti uzrok bolesti pčela. Aristej pronađe starog proroka kako spava u sjeni. Premda je različitim metamorfozama starac pokušao izbjeći stranca, Aristej ga natjera da progovori. Saznavši da je uzrok svih nesreća Euridikina nesreća, Aristej se vrati majci. Kirena mu savjetuje da u dolini podigne četiri žrtvenika Euridikinim pratiljama Drijadama, te da u njihovu čast žrtvuje četiri bika i četiri velike krave, a njihovu kožu neka ostavi da se osuši na svježem zraku. Idućeg jutra da se

Gejino svetište i dolina Tempa

²⁵ Iako su opće karakteristike mita o Dafni jednake u različitim izdanjima, pojedinosti se od izvora do izvora razlikuju. Peloponežani prikazuju Dafne kao kćer Amikla, ili rijeke Ladona, te u mit uvode i Leukipa, Enomajeva sina, koji je uvijek pratio Dafnu, no njega po Apolonovu nalogu za vrijeme kupanja napadnu podivljale djevice i ubiju ga. Sva izdanja iznose usku vezu boga s lovorom i nasilnu upotrebu te svete biljke za potrebe Apolonova otrovanja.

vratiti na to mjesto sa stručkom makova i crnim ovnom. Njegova bi krv trebala umilostiviti Orfeja. Aristej učini kako mu je naloženo, a sljedeći na leševima životinja ugleda jednu pčelu. Od tada je iz zahvalnosti počeo ljude podučavati uzgoju pčela.

Osim svih hodočasnika koji su posjetili Delfe, ovamo se uputio i Orest, kako bi upitao za savjet treba li se osvetiti za očevu ubojstvo ili ne. Bog mu je dvosmisleno odgovorio da će ako ne osveti očevu smrt, na njega pasti mnoge nevolje, a ako je pak osvetiti, Erinije neće ostaviti nekažnjeno majčino ubojstvo. Nakon osam godina, Orest krene u Mikenu kako bi ubio Egista i svoju majku.

Ovim prisjećanjem na Oresta i Atrejevu obitelj, vraćamo se u Mikenu, odakle je započeo naš put, zatvarajući tako mitski krug drevnog života klasične Grčke.

Izbor je načinjen prema: Pedro Olalla, *Mitološki atlas Grčke*, Golden Marketing, 2007.

Inge Šegvić-Belamarić

Pisati uz svijeću: *lucubratio* kao topos-formula od Cicerona do Lucića

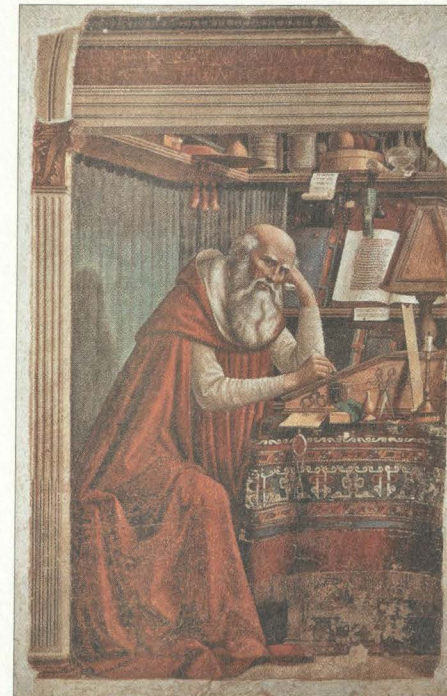
RENEZANSNA se u svim bojama duge preko svojih »glasnika« napaja na antičkim izvorima, baš kao što Ovidijeva Irida hrani oblake ispijajući vodu sa zemlje. Glasnici su brojni i moćni. Organizirani u akademijama, naoružani grčkim (Aldo, Erazmo), kritičkim aparatom, slavnim tiskarama i bibliotekama, genijalnim osobnostima, snažnom voljom, svestrani (kao Leon Battista Alberti), u Boga vjerujući (Marulić, Erazmo). Pa i kad posežu za toposima, crpu iz antičkih vrela. Ovdje ćemo pokušati, »koliko nam snage dopuštaju«, pratiti razvoj jednog od takvih toposa, sveprisutnoga, a u literaturi slabo uočenog. Naša je namjera pratiti pojam *lucubratio* od antičkih do renesansnih vremena, u doslovnom i prenesenom značenju, kao i u složenijim topos-formulama.

Slika noćnog pisca pojavljuje se u drugoj polovici 2. stoljeća. Donosi je Aulo Gelijs sa svojim Atičkim noćima:

Budući da sam u dugim zimskim noćima (*longinquis per hiemem noctibus*) u krajoliku Atike... započeo pisati ove bilješke, nazvao sam ih Atičkim noćima (*eas inscripsimus noctium esse Atticarum*).¹

Sam naslov Gelijsva djela imao je blistav postumni život u renesansno doba, kada nalazimo naslove poput *Noctes Parisinae*, *Noctes Brixianae*, *Vesperae Groninganae*, kao i *Roman Nights*, *American Nights*, te *Italian Hours*.²

Njegova zamisao da svoje djelo, kako iskazuje u predgovoru, stavi pod zaštitu noći nije ipak bila posve nova u proznoj literaturi carskog Rima. Već 62. godine

¹ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, Praef. 4.

² O tome opširnije vidi u: James Kerr, »Nocturnal Writers in Imperial Rome: The Culture of *Lucubratio*«, *Classical Philology* 99. 3 (2004): 209 – 42.